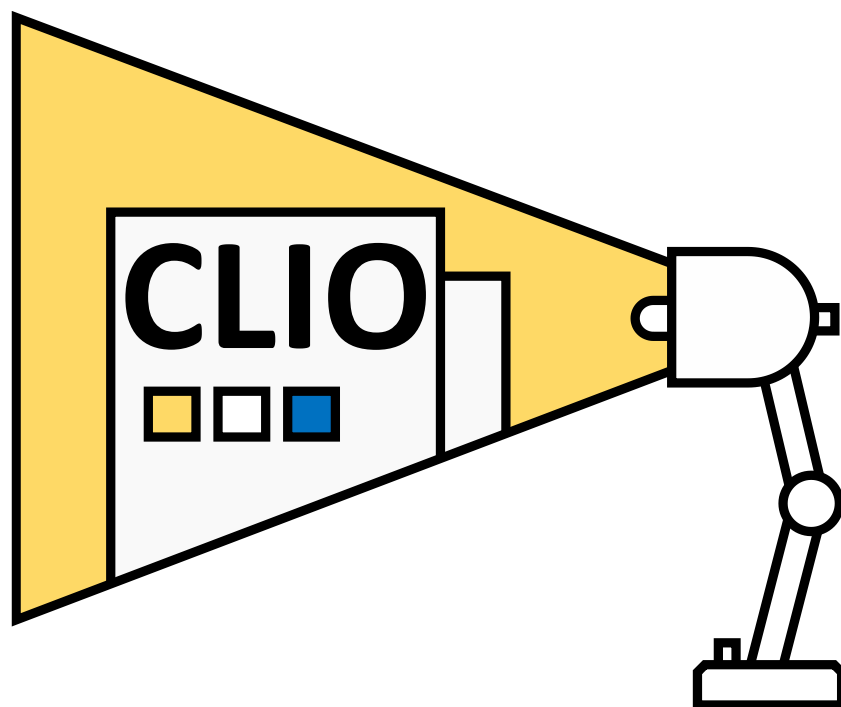

Moduł 1: Prawicowy ekstremizm

CLIO

Radzenie sobie z postawami wrogości a budowanie kompetencji obywatelskich. Trudne wyzwania dla nauczycieli szkół zawodowych.

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

Październik 2021

Informacje o projekcie

Akronim projektu:	CLIO
Tytuł projektu:	Radzenie sobie z postawami wrogości a budowanie kompetencji obywatelskich. Trudne wyzwania dla nauczycieli szkół zawodowych.
Numer projektu:	2019-1-DE02-KA202-006185
Agencja Narodowa	NaBibb
Strona internetowa projektu:	www.clio-project.eu
Autor projektu:	Institut für Didaktik der Demokratie, Leibniz University Hannover
Wersja dokumentu:	1.00
Data opracowania:	18.07.2020

Wsparcie Komisji Europejskiej dla produkcji tej publikacji nie stanowi poparcia dla treści, które odzwierciedlają jedynie poglądy autorów, a Komisja nie może zostać pociągnięta do odpowiedzialności za jakiegokolwiek wykorzystanie informacji w niej zawartych. Numer projektu: 2019-1-DE02-KA202-006185

Partnerzy

Institut für Didaktik der Demokratie
Leibniz Universität Hannover,
Niemcy
www.idd.uni-hannover.de/en

Technical school Nikola Tesla,
Vukovar,
Chorwacja
www.ss-tehnicka-ntesla-vu.skole.hr

Zespół Szkół Poligraficznych,
Warszawa,
Polska
www.www.zspoligraf.pl

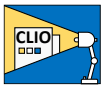
Warszawskie Centrum Innowacji
Edukacyjno-Społecznych i Szkoleń
Warszawa,
Polska
www.wcies.edu.pl

Nansen Dialogue Centre, Osijek,
Chorwacja
www.www.ndcosijek.hr

Demokratiezentrum Wien,
Austria
www.demokratiezentrum.org

SPIS TREŚCI

Projekt CLIO.....	7
1. Podstawowe informacje	8
2. Co oznacza pojęcie prawicowy ekstremizm?	8
3. Kontekst historyczny: dlaczego i kiedy prawicowy ekstremizm zyskuje na znaczeniu?	11
4. Informacje uzupełniające: skąd się bierze ekstremistyczny prawicowy sposób myślenia	12
5. Informacje uzupełniające: inne pojęcia mylone z prawicowym ekstremizmem	13
6. Po czym rozpoznać prawicowych ekstremizmów? (zob. app)	15
7. Jakich strategii używają prawicowi ekstremiści?	21
Proste rozwiązania złożonych problemów	22
Kozły ofiarne	22
Zaangażowanie w emocjonujące tematy	22
Spamowanie	22
„My i Oni” oraz „Inni” – ideologie nierówności	23
Retoryka antyestablishmentowa zwana także antysystemową	24
Prawicowy ekstremizm w nowym formacie	24
8. Dlaczego prawicowy ekstremizm jest niebezpieczny dla demokracji?	26
9. Przydatne ćwiczenia w nauczaniu o prawicowym ekstremizmie	27
10. Gdzie szukać informacji? Organizacje pozarządowe i inne instytucje	28
11. Literatura	29
12. Literatura uzupełniająca	31

PROJEKT CLIO

Clio to międzynarodowy projekt dotyczący prewencji i radzenia sobie z prawicowym ekstremizmem w szkołach zawodowych. Dzięki wiedzy i informacjom zawartym w tym projekcie nauczyciele i dyrektorzy z łatwością będą mogli zrozumieć różne stanowiska i zachowania uczniów oraz będą w stanie bronić wartości demokratycznych. W tym celu eksperci z Austrii, Polski, Chorwacji i Niemiec, w ścisłej współpracy z grupą docelową, opracowali różne pomocne materiały dla nauczycieli szkół zawodowych, takie jak: aplikację, szkolenie oraz podcast. Głównym celem tego projektu jest dzielenie się wzajemną wiedzą i doświadczeniami z innymi partnerami w poszczególnych krajach w celu dostarczenia szkołom profesjonalnych materiałów i wiedzy.

1. PODSTAWOWE INFORMACJE

W tym module dowiesz się...

- ... czym jest prawicowy ekstremizm
- ... jakie jest historyczne pochodzenie tego zjawiska
- ... co wywołuje zachowania prawicowo ekstremalne
- ... jakie są kluczowe pojęcia związane z prawicowym ekstremizmem
- ... jak rozpoznać prawicowych ekstremistów
- ... jakie są strategie prawicowych ekstremistów
- ... dlaczego prawicowy ekstremista jest niebezpieczny dla demokracji

Pod różnymi podrozdziałami zaproponowano ćwiczenia, których można użyć do nauczania o prawicowym ekstremizmie. Ponadto, zamieszczono adresy stron internetowych, które służą pomocą w konkretnych sytuacjach, a zamieszczona literatura i wspomniane publikacje sprzyjają poszerzaniu wiedzy na ten temat.

Pytania sprawdzające wiedzę:

Sprawdź się i odpowiedz na poniższe pytania:

- Czym dla ciebie jest prawicowy ekstremizm? Zdefiniuj pojęcie w kilku prostych zdaniach.
- Jakie masz doświadczenia związane z prawicowym ekstremizmem?
- Dlaczego prawicowy ekstremizm może być potencjalnym zagrożeniem dla społeczeństwa?
- Jakie odczucia towarzyszyły ci, kiedy zetknąłeś się lub zetknęłaś się z prawicowym ekstremizmem?
- Jak oceniasz swoje zachowanie wobec prawicowych ekstremistów, czy byś coś po czasie zmienił?

2. CO OZNACZA POJĘCIE PRAWICOWY EKSTREMIZM?

Istnieje wiele prób definicji prawicowego ekstremizmu, które skupiają się na różnych płaszczyznach oraz przedstawiają rozliczne punkty widzenia, co uniemożliwia stworzenie jednoznacznej, uniwersalnej definicji tego zjawiska. Poniżej przedstawiono najważniejsze cechy prawicowego ekstremizmu.

Austriacki historyk Willibald Holzer, którego prace są uznane wśród naukowców badających te zagadnienia, poszerzył znaczenie prawicowego ekstremizmu o czynniki o charakterze ideologicznym oraz politycznym. Wspomniane czynniki to:¹

¹ W. Holzer, *Rechtsextremismus – Konturen, Definitionsmerkmale und Erklärungsansätze*, [w:] *Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus*, s. 11-96, s. 34-58, 1993.

- **Mocne poczucie i chęć przynależności do wspólnoty narodowej (Volksgemeinschaft)**
Wyidealizowany obraz wspólnoty narodowej uznawany jest za najważniejszą formę wspólnoty społecznej. Zagroženiem dla „czystości” tożsamości narodowej, czyli dla prawicowego ekstremizmu jest wielokulturowe, otwarte i pluralistyczne społeczeństwo oraz powszechna globalizacja.
- **Etnocentryzm, etnopluralizm, nacjonalizm oraz wykluczenie „innych”**
Przekonanie o wyższości „swoich” ludzi (etnocentryzm) tworzy silne poczucie „nas”, które prowadzi do wykluczenia „innych” oraz buduje mocny fundament pod nacjonalizm i rasizm. Mimo że, etnopluralizm nie pozbawia „innych” ludzi prawa do istnienia, niewątpliwie jest przejawem rasizmu, skoro żąda ustanowienia rzekomo pierwotnego stanu „etnicznej czystości”, przeciwstawiając się etnicznej inności. Jest to polityczne hasło Nowej Prawicy.
- **Odrzucenie demokratycznych zasad (antyliberalizm, antypluralizm, prawa mniejszości)**
Liberalna, pluralistyczna koncepcja demokracji chroniącej mniejszości stanowi zagrożenie dla „naturalnego” społeczeństwa, charakteryzującego się fundamentalną i „naturalną” nierównością społeczeństwa.
- **Antysocjalizm**
Antysocjalizm stoi w opozycji do socjalizmu, który promuje wsparcie i równouprawnienie osób wykluczonych. Antysocjaliści podważają „naturalną” nierówność ludzi.
- **Autorytaryzm**
Jest alternatywą dla liberalnych i pluralistycznych zasad demokracji. Koncepcja autorytaryzmu polega na sprawowaniu władzy państwowej przez silnego przywódcę i podważaniu kontroli parlamentarnej. Ta forma autorytaryzmu często opisywana jest jako „prawdziwa demokracja”. Zasady demokracji bezpośredniej tj. referenda są konstytucyjnie umocowaną polityczną strategią, ponieważ odzwierciedlają wolę narodu. Zasady te przesłaniają antydemokratyczne cele (demokratyczna mimikra)².
- **Stereotyp „wroga” oraz mechanizm „kozła ofiarnego”**
Mocne poczucie „nas” prowadzi często do podziału na: „my” (koziół ofiarny) oraz „inni” (wróg). Taki podział jest przyczyną różnych problemów społecznych, często występujących wśród społeczności żydowskiej, uchodźców politycznych, ludności kolorowej, czy feministek itp. Sprzyja to tworzeniu różnych teorii i mitów konspiracyjnych. (zob. Moduł 7)
- **Powrót do tradycji i nacjonalizującego podejścia do historii**
Głównym czynnikiem budującym poczucie przynależności narodowej jest historia danego narodu, która nadaje mu określoną tożsamość. Bywa, że niektóre fakty lub wydarzenia historyczne są wypierane, lub interpretowane na nowo, tak aby w odpowiedni sposób wyjaśniały „jedyną prawdę historyczną” (rewizjonizm historyczny tj. zaprzeczenie Holokaustu i relatywizacja).

Należy zrozumieć, że prawicowy ekstremizm jest zjawiskiem, które przybiera różne formy. Nie wszystkie z wymienionych czynników muszą zaistnieć, aby można było mówić o ekstremizmie,

² W. Holzer, *op.cit.*, s. 33.

wystarczy jedynie pojawienie się „naturalnej” nierówności³. Dla Holzera „naturalna” nierówność stanowi fundamentalne podłoże ideologii prawicowego ekstremizmu, a źródłem tej nierówności są „prawa natury”⁴. Kluczowym pojęciem odnoszącym się do zasad i praw natury jest teoria darwinizmu społecznego, która przetrwała do końca II wojny światowej i była bardzo popularna w XIX wieku. Społeczni darwiniści twierdzili, że prawo naturalnej selekcji sformułowane przez Darwina mówiące, że tylko najsilniejsze jednostki przetrwają, dotyczy nie tylko roślin i zwierząt, ale także gatunku ludzkiego⁵.

Badacze niemieckiego ekstremizmu Quent i Schulz opisują prawicowy ekstremizm jako zorganizowane zjawisko bazujące na **ideologii nierówności**. Zgodnie z ich twierdzeniem, prawicowi ekstremiści dążą do dominacji w polityce oraz kulturze. Cel, który chcą osiągnąć, ma podłoże rasistowskie i nacjonalistyczne. Podporządkowanie, tłumienie lub nawet likwidacja innych grup etnicznych są zamierzone, w pełni akceptowalne i mieszczą się w założeniach prawicowego ekstremizmu⁶.

Wszelkie **ideologie nierówności** tj. rasizm, seksizm czy antysemityzm są używane jako strategie przez prawicowych ekstremistów. Tłumią pewne grupy na bazie tzw. naturalnej nierówności, przypisują im pewne negatywne i rzekomo wrodzone cechy.

Ćwiczenie: Porównanie definicji

Zapoznaj się ponownie z różnymi definicjami prawicowego ekstremizmu i odpowiedz na następujące pytania:

- Jakie są różnice pomiędzy tymi definicjami?
- Jakie wspólne założenia można dostrzec?
- Która z definicji jest w twojej opinii najlepsza i dlaczego?
- Czy podane definicje prawicowego ekstremizmu są wystarczające?
- Czy w twoim mieście/województwie/kraju występują takie grupy?

³ A. Peham, *Rechtsextremismus als politische und pädagogische Herausforderung*, p.4, (https://www.doew.at/cms/download/5gm50/peham_rechtsextremismus_paedagogik.pdf) [dostęp: 16.09.2020].

⁴ W. Holzer, *op.cit.*, s. 34.

⁵ *Social Darwinism*, Encyclopaedia Britannica, (<https://www.britannica.com/topic/social-Darwinism>) [dostęp: 16.09.2020].

⁶ M. Quent, P. Schulz, *Rechtsextremismus in lokalen Kontexten. Vier vergleichende Fallstudien*, s. 10, Springer VS 2015.

3. KONTEKST HISTORYCZNY: DLACZEGO I KIEDY PRAWICOWY EKSTREMIZM ZYSKUJE NA ZNACZENIU?

Powody pojawienia się prawicowego ekstremizmu w dziejach są bardzo złożone. Różne czynniki związane są z systemem polityczno-ekonomicznym mają wpływ na rozwój ekstremizmu. Czynniki te związane są z sympatią rządzących do prawicowego ekstremizmu oraz z wydarzeniami historycznymi (Narodowy Socjalizm w Niemczech). Na rozwój prawicowego ekstremizmu mają także wpływ indywidualne cechy charakteru oraz poglądy danej osoby⁷. Na przestrzeni wieków prawicowy ekstremizm dynamicznie ewoluował w wielu państwach⁸.

Trudno jest określić dokładny początek prawicowego ekstremizmu. Jego pojawienie łącone jest z rewolucją przemysłową końca XIX wieku oraz z rozwojem społecznym w tym czasie. Obecny prawicowy ekstremizm może być postrzegany jako reakcja na zmiany strukturalne nowoczesnych społeczeństw. Zmiana strukturalna spowodowana rozwojem społeczeństw kapitalistycznych w XIX w. dokonała się wraz z rosnącym wpływem konstruktywnego myślenia, słabnącym poczuciem solidarności międzyludzkiej i narastającym poczuciem izolacji człowieka jako jednostki⁹. Wynikiem tego typu zachowań jest zachęcanie do powoływania struktur społecznych promowanych przez prawicowy ekstremizm¹⁰.

Powstanie francuskiego ruchu na rzecz swobód i praw obywatelskich w końcu XVIII w. wzbudziło duże zainteresowanie ideą państwa narodowościowego w XIX wiekowej Europie, co doprowadziło do utworzenia państw narodowościowych we Włoszech i w Niemczech¹¹. Tak został zainicjowany ruch nacjonalistyczny, który w głównej mierze definiuje prawicowy ekstremizm. Pojawienie się radykalnych teorii prawicowych zakorzenione jest w historycznych oraz narodowych aspiracjach, które odnoszą się do językowo, kulturowo i etnicznie homogenicznego politycznego bytu¹².

Dobrze znane historyczne okoliczności poprzedzające powstanie współczesnego prawicowego ekstremizmu to faszystowskie reżimy w Niemczech i we Włoszech w pierwszej połowie XX wieku. W wyniku pojawienia się faszyzmu w tych krajach główną rolę w osiągnięciu dominującej pozycji przez partie faszystowskie odegrały elity konserwatywne¹³.

Po II wojnie światowej i pokonaniu reżimów faszystowskich w Europie, w wielu demokratycznych państwach pojawiły się prawicowe ekstremistyczne grupy. Bezpośrednio w okresie powojennym w Niemczech i Austrii grupy te próbowały ponownie powołać do życia faszystowskie i prawicowe

⁷ W. Holzer, *op.cit.*, s. 85.

⁸ W. Holzer, *op.cit.*, s. 22.

⁹ W. Holzer, *op.cit.*, s. 33, 92.

¹⁰ W. Holzer *op.cit.*, s. 85-90.

¹¹ U. Scheuner, *Nationalstaatsprinzip und Staatenordnung seit dem Beginn des 19. Jahrhunderts*, [w:] T. Schieder, *Staatsgründungen und Nationalitätsprinzip*, s. 11-13; 20-21, Oldenbourg Wissenschaftsverlag 1974.

¹² U. Scheuner, *op.cit.*, s. 23-29.

¹³ W. Holzer, *op.cit.*, s. 22.

ekstremistyczne organizacje. Próby te zostały zahamowane przez siły alianckie¹⁴. Jednakże, począwszy od lat 80. XX wieku, partie prawicowe zaczęły odnosić sukcesy w wyborach parlamentarnych¹⁵. Można z całą pewnością postawić tezę, że korzenie prawicowego ekstremizmu sięgają, z jednej strony, zmian strukturalnych współczesnego społeczeństwa wynikających z procesów industrializacji i przemian kapitalistycznych, a z drugiej strony dotyczą pojawienia się ruchów narodowościowych XVII i XIX wieku. Nie tylko rasizm i antysemityzm stanowią integralną część ekstremizmu prawicowego, lecz także wiele innych zjawisk opisanych w poniższej publikacji. (zob. kolejne Moduły)

Prawicowy ekstremizm rozwijał się w różny sposób w krajach europejskich XX wieku. Historycznie ruch ten pojawił się w zachodniej Europie, ale manifestował swoją obecność także poza Starym Kontynentem. Przykładem może być rasistowski skrajnie prawicowy ruch Ku-Klux-Klan w Stanach Zjednoczonych, czy prawicowi ekstremiści MHP (Partia Narodowego Działania) z Turcji. Kolejnym przykładem może być Rosyjski Ruch Imperialny.

Wskazówka: Rekomendowana literatura dotycząca rozwoju prawicowego ekstremizmu w różnych krajach Europy dostępna jest na końcu każdego modułu.

4. INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE: SKĄD SIĘ BIERZE EKSTREMISTYCZNY PRAWICOWY SPOSÓB MYŚLENIA

W połowie XX wieku socjologowie wielokrotnie próbowali ustalić, dlaczego niektórzy ludzie są szczególnie podatni na prawicowe idee ekstremistyczne. Przykładem jest koncepcja „osobowości autorytarnej”¹⁶, która identyfikuje skłonność do prawicowego ekstremistycznego sposobu myślenia, jako słabą cechę charakteru, która utrudnia zdolność do radzenia sobie z niejednoznacznymi sytuacjami oraz sprzecznymi wymaganiami zewnętrznymi. Prawicowy ekstremizm jako jasno sprecyzowana ideologia¹⁷ niekiedy bywa postrzegana jako bardzo atrakcyjna, ponieważ oferuje również przynależność do zbiorowej tożsamości¹⁸.

Inne podejście mówi o tym, że nie tylko „słabi” bohaterowie czują pociąg do prawicowego ekstremizmu, ale także osoby, które są pełne dumy, pychy i arogancji także ulegają temu sposobowi myślenia¹⁹. Do tej pory socjologowie w większości zgadzają się co do tego, że podatność na prawicowe idee ekstremistyczne niekoniecznie musi być zakorzeniona we wczesnej socjalizacji osoby, jak początkowo zakładano, ale raczej może się rozwijać, wyłaniać i być (ponownie) aktywowana przez cały

¹⁴ K. v. Beyme, *Right-wing extremism in Post-war Europe*, s. 1-19, 1988.

(<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402388808424678>) [dostęp: 06.01.2022].

¹⁵ O.W. Gabriel, *Rechtsextreme Einstellungen in Europa: Struktur, Entwicklung und Verhaltensimplikationen*, s. 344, Westdt. Verlag 1996.

¹⁶ T.W. Adorno, et al., *Bemerkungen zu «The Authoritarian Personality» und weitere Texte*, Suhrkamp 2019.

¹⁷ W. Holzer, op.cit., s. 32.

¹⁸ W. Holzer, op.cit., s. 77.

¹⁹ W. Heitmeyer, *Rechtsextremistische Orientierungen bei Jugendlichen. Empirische Ergebnisse und Erklärungsmuster einer Untersuchung zur politischen Sozialisation*, 1987.

okres życia²⁰. Ponadto należy przyznać, że prawicowe idee ekstremistyczne widoczne są w całym spektrum politycznym oraz w różnych warstwach społecznych²¹.

Ćwiczenie: Skojarzenia ABC

Na kartce papieru napisz jedna pod drugą litery alfabetu. Dla każdej pierwszej litery wypisz słowa, które kojarzą ci się z prawicowym ekstremizmem. Ta metoda burzy mózgów może pomóc w zebraniu pomysłów i określeniu własnego poziomu wiedzy.

5. INFORMACJE UZUPEŁNIAJĄCE: INNE POJĘCIA MYŁONE Z PRAWICOWYM EKSTREMIZMEM

Powyższe informacje wyraźnie pokazują, że prawicowy ekstremizm jest zjawiskiem złożonym oraz elastycznym, a jego historyczne pojawienie się i współczesne przejawy są przedmiotem debaty naukowej. Częstym zjawiskiem jest błędnie używane terminu prawicowy ekstremizm, co jeszcze bardziej komplikuje sprawę. Poniżej wyjaśniono popularne terminy najczęściej mylone z pojęciem prawicowego ekstremizmu.

Radykalizm prawicowy

Termin ten jest często używany jako synonim prawicowego ekstremizmu. Może wyrażać konstytucyjną o wiele „łagodniejszą” formę prawicowego ekstremizmu. Pojęcie radykalizmu prawicowego nie jest jasno zdefiniowane i w wielu aspektach pokrywa się ze znaczeniem prawicowego ekstremizmu, tym samym niektórzy socjolodzy odradzają używanie tego terminu²².

Neonazizm

Neonazizm jest terminem prawnym i oznacza próbę propagowania ideologii narodowego socjalizmu lub próby obrony, usprawiedliwiania oraz negowania zbrodni nazistowskich. Przykładem jest negowanie i bagatelizowanie Holokaustu²³.

²⁰ W. Holzer, *op.cit.*, s. 79.

²¹ W. Holzer, *op.cit.*, s. 25-26, 81-82.

²² *Was ist Rechtsradikalismus*, „Belltower News” 09.04.2008 (<https://www.belltower.news/was-ist-rechtsradikalismus-51030/>) [dostęp: 17.09.2020].

²³ Bailer-Galanda B., Neugebauer W., *Incorrigibly Right. Right-Wing Extremists, „Revisionists” and Anti-Semites in Austrian Politics Today*, Stiftung Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes / Anti-Defamation League, s. 2, Vienna-New York 1996.

(https://www.doew.at/cms/download/2288n/1_bailer_neugebauer_right_wing_extremism.pdf) [dostęp: 13.08.2020].

Ksenofobia

Termin ten wywodzi się z języka greckiego i oznacza – strach przed obcym. Koncepcja ksenofobii jest dosyć skomplikowana, ponieważ koncentruje się na poczuciu strachu. W rzeczywistości na negatywny stosunek do „nieznajomego” nie wpływa strach, ale raczej nienawiść oraz stereotypy. Zachowanie dyskryminacyjne jest w ten sposób usprawiedliwione, a osoby ksenofobiczne przyjmują rolę ofiary. Faktyczne ofiary to grupa „obcych” (uchodźcy, migranci lub ludzie z jakiegoś powodu „odmienni”) a przejawy wrogości i dyskryminacji wobec nich są ukryte. Co więcej, termin ten odzwierciedla klasyfikację tego, kto jest postrzegany jako „obcy” lub „cudzoziemiec” w społeczeństwie (np. „kolorowi”, muzulmanie)²⁴.

Rasizm (zob. Module 3)

Rasizm jest często rozumiany jako ideologia, według której ludzie są zaklasyfikowani do poszczególnych ras na podstawie rzekomo dziedzicznych cech. Ponadto, rasy te są zhierarchizowane w społeczeństwie. Fredrickson – amerykański historyk i ceniony badacz rasizmu sformułował definicję mówiącą, że: „rasizm istnieje, gdy grupa etniczna lub historyczna grupa dominuje, wyklucza lub próbuje wyeliminować inną grupę na podstawie różnic, które uważają za dziedziczne i niezmiennie”²⁵. Ta idea ras ludzkich od dawna jest przestarzała. Dziś wiemy, że istnieje tylko jedna ludzka rasa. Podziału ludzi na rasy nie da się ani etycznie, ani biologicznie obronić. Niemniej jednak termin „rasa” jest nadal używany, na przykład w traktatach międzynarodowych, takich jak konwencja genewska, która stanowi międzynarodową podstawę prawną systemów azylowych. Dzięki uporczywemu używaniu terminu „rasa” idea różnych ras jest dalej powielana. Należy jednak zauważyć, że słowo „rasa” w różnych językach ma rozmaite znaczenia oraz inaczej jest interpretowany. Na przykład w języku niemieckim słowo – rasa wyraźnie odnosi się do biologicznej różnicy grup etnicznych. W języku chorwackim i polskim słowo to ma podobne znaczenie. Z tego powodu w 2020 roku rząd niemiecki usunął słowo „rasa” z konstytucji²⁶. Natomiast w języku angielskim „rasa” obejmuje również społeczne elementy koncepcji grup etnicznych i dlatego wyjaśnia, że „rasa” jest konstrukcją społeczną, a nie genetycznym lub biologicznym „zasobem”.

Grupowa wrogość

Termin „wrogość skupiona na grupie” został stworzony przez niemieckiego socjologa Wilhelma Heitmeyera. Jest określany jako syndrom i służy jako koncepcja obejmująca następujące elementy:

²⁴ *Fremdenfeindlichkeit*, Belltower News 01.01.2015 (<https://www.belltower.news/fremdenfeindlichkeit-nein-rassismus-39822/>) [dostęp: 17.09.2020].

²⁵ G.M. Fredrickson, *Racism: A Short History*, s. 170, Princeton Classics 2015.

²⁶ *Pläne der Bundesregierung – Grundgesetz: Begriff Rasse wird gestrichen*, ZDF 2020.

Zachowania antyimigranckie, antysemityzm (zob. Moduł 2), rasizm (zob. Moduł 3), rasizm antymuzułmański (zob. Moduł 4), seksizm (zob. Moduł 5) homofobię (zob. Moduł 5), antycyganizm (zob. Moduł 6) oraz umniejszanie znaczenia ludzi bezdomnych, bezrobotnych i niepełnosprawnych.

Heitmeyer zauważa, że ideologie nierówności są ze sobą powiązane, naukowo udowodnił, że ludzie, którzy dewaluują jedną grupę, z dużym prawdopodobieństwem dewaluują również inne grupy²⁷. W ośmiu krajach europejskich przeprowadził badania i był w stanie zaobserwować powiązania między różnymi ideologiami nierówności, jednocześnie odkrywając różnice między poszczególnymi państwami²⁸.

6. PO CZYM ROZPOZNAĆ PRAWICOWYCH EKSTREMIZMÓW? (ZOB. APP)

Wielu prawicowych ekstremistów wygląda zupełnie inaczej, niż moglibyśmy sobie ich wyobrazić. Typowy wizerunek łysych mężczyzn w butach bojowych jest już przestarzały. W rzeczywistości prawicowi ekstremiści mogą w ogóle nie być rozpoznawani po wyglądzie, ponieważ często próbują ukryć swój sposób myślenia, aby przeniknąć do środka społeczeństwa. Aby w niezauważalny sposób agitować, prawicowi ekstremiści mogą używać określonych kodów i symboli. Inną ważną cechą wyróżniającą niektóre prawicowe ugrupowania ekstremistyczne spośród innych jest struktura organizacyjna, preferowany rodzaj muzyki czy też konkretny zespół muzyczny.

Niektóre nazwy marek wywodzą się z prawicowej sceny ekstremistycznej oraz są też takie, które zostały przejęte lub zawłaszczone. Często strategia prawicowych grup ekstremistycznych polega na kopiowaniu estetyki i form działania radykalnej lewicy w celu stworzenia „modnego” wyglądu i rekrutacji młodych ludzi (np. Autonomicznych Nacjonalistów, Grupy Tożsamościowe)²⁹.

Niektóre marki, symbole i zespoły cieszą się międzynarodową popularnością wśród prawicowych ekstremistów. Inne występują tylko w jednym kraju. W tabeli na następnej stronie przedstawiono kilka przykładów prawicowych ekstremistów. Austria i Niemcy są wymienione w jednej kategorii, ponieważ nie ma większych różnic między tymi dwoma krajami.

Przedstawione przykłady stanowią jedynie wstępny przegląd i mają pomóc we właściwym rozpoznawaniu prawicowych ekstremistów. Ostatecznie obraz typowego prawicowego ekstremisty pozostaje tylko stereotypem. Warto zwrócić uwagę i skupić się na wypowiedziach oraz podjętych działaniach, wtedy można stwierdzić, czy dana osoba prezentuje postawę rasistowską lub antydemokratyczną? Czy często obwinia mniejszości o wszelkiego rodzaju problemy? W sekcji Jak

²⁷ Zick A., Küpper B., *Prejudice and Group-Focused Enmity*, The EWC Statement Series, s. 1-11, 2013.

²⁸ A. Zick, B. Küpper, A. Hövermann, *Intolerance, Prejudice and Discrimination*, A European Report 2011. (<http://library.fes.de/pdf-files/do/07908-20110311.pdf>) [dostęp: 17.09.2020].

²⁹ T. Staud, J. Radke, *Turnschuhe statt Springerstiefel*, BPB 25.07.2013. (<https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/165545/turnschuhe-statt-springerstiefel>) [dostęp: 18.09.2020]

strategie stosują prawicowi ekstremiści? (zob. s. 12) można dowiedzieć się więcej o różnych strategiach retorycznych i formach aktywności w Internecie.

Aby dowiedzieć się więcej o specyfice zjawiska w poszczególnych krajach, należy skorzystać z aplikacji (karty i quiz).

Warto zwrócić uwagę, że mężczyźni wyraźnie dominują na prawicowej scenie ekstremistycznej. Kobiety raczej działają w tle, co jest tak naprawdę charakterystyczne dla prawicowo-ekstremistycznej koncepcji kobiecości. Pomimo że liczba kobiet aktywnie działających w życiu publicznym wzrosła, wydaje się, że jednak w środowiskach tożsamościowych dominują mężczyźni³⁰.

³⁰ *Rechte Schwestern ganz vorn*, „Der Tagesspiegel”, 28.02.2018 (<https://www.tagesspiegel.de/themen/agenda/frauen-bei-der-identitaeren-bewegung-rechte-schwestern-ganz-vorn/21005940.html>) [dostęp: 18.09.2020]

	Austria i Niemcy	Polska	Międzynarodowe
Kody	18 Adolf Hitler (pierwsza i ósma litera alfabetu są to inicjały Adolfa Hitlera)	Krew i Honor (B&H) Blood & Honor – hasło neonazistowskie i nazwa organizacji rasistowskiej	RaHoWa „Rasowa Święta Wojna”
	88 „Heil Hitler”	C18 Kody neofaszystowskiej organizacji Combat 18. Liczba 318 oznacza to samo co C18, tj. Combat 18. Combat znaczy – walka, liczba 18 to pierwsza „A” i ósma „H” litera alfabetu, tj. inicjały Adolfa Hitlera; nazwę tłumaczy się jako Grupa bojowa Adolfa Hitlera. Nazwa C18 jest też zastępowana liczbą 318, gdzie 3 oznacza „C”, czyli trzecią litera alfabetu.	14 (lub 14 słów) Cytat amerykańskiego prawnicowego ekstremisty Davida Lane’a: „Musimy zabezpieczyć istnienie naszej rasy i przyszłość dla białych dzieci”. Cytat w języku angielskim składa się z 14 słów.
Marki odzieżowe	Thor Steinar Niemiecka marka z widocznym nawiązaniem do pravicowo ekstremistycznej sceny politycznej.	Ultra Patriot Polska popularna marka wśród pravicowych ekstremistów.	Lonsdale „Przejęta” brytyjska marka, która dystansuje się od pravicowych ekstremistów.
	Ansgar Aryan Niemiecka marka z jawnym nawiązaniem do	Red is Bad Marka określa się jako patriotyczna, silnie powiązana z piłkarskimi grupami pseudokibiców.	Fred Perry „Przejęta” brytyjska marka, która dystansuje

	prawicowego ekstremizmu.		się od prawicowych ekstremistów.
		Polska Walcząca (Born Patriots – Urodzeni patrioci) Najbardziej rozpoznawalny i powszechny symbol, przejmujący ideały Polaków walczących o niepodległość w czasie II wojny światowej.	
Zespoły muzyczne	Landser Kultowy, niemiecki prawicowo ekstremistyczny zespół z Berlina, który uznano za nielegalny w 2003 r, a następnie rozwiązano.	Konkwista 88 Gwiazda polskiej neonazistowskiej sceny muzycznej lat 80. i 90. W 2005 r. zespół zawiesił swoją działalność. Jednakże, jego lider nadal występował z innymi, neonazistowskimi zespołami, tj. Obłąd. Formacja jest na liście Ligi Przeciw Zniekształceniu jako zespół propagujący „muzykę nienawiści”.	Krew i Honor Międzynarodowa sieć prawicowo ekstremistycznych zespołów muzycznych (nielegalne w Niemczech).
	T[error]sphära Pochodzący z austriackiego Tyrolu zespół w większości z niemieckimi członkami.	Obłąd Czołowy polski zespół na nazistowsko-skinheadowej scenie. W 2013 roku <i>Obłąd</i> był gwiazdą imprezy zorganizowanej z okazji urodzin Adolfa Hitlera w Londynie.	Skrewdriver Former British right-wing extremist band around singer Ian Stuart Donaldson who is celebrated as a hero
Ugrupowania i partie polityczne	Arbeitsgemeinschaft für demokratische Politik (AFP)	Konfederacja Partia polityczna zyskująca popularność w Polsce, jej motto to wolność i	Tożsamościowcy Prawicowo ekstremistyczna grupa

	 <i>Prawicowo ekstremistyczna partia polityczna w Austrii.</i>	niepodległość. Antyliberalna, typowa prawicowo ekstremistyczna partia. Konfederacja jest głównym organizatorem corocznego marszu 11 listopada – Marsz Niepodległości	<i>założona we Francji. W 2012 r. przeniknęła do kilku europejskich krajów, szczególnie obecna w Austrii na czele z liderem Martinem Sellnerem.</i>
	Sturmvolgel <i>Prawicowo ekstremistyczna młodzieżówka w Niemczech</i>	Ordo Iuris Organizacja nawołująca do zakazu aborcji w Polsce. Można oczekiwać, że następnym krokiem będzie wprowadzenie zakazu rozwodów. Szeroko obecni w Internecie, popularni wśród prawników i osób zamożnych i wpływowych, co powoduje, że są coraz bardziej aktywni na scenie społecznej.	Autonomiczni Nacjonaści Grupy neonazistowskie, szczególnie aktywne w Niemczech, Zjednoczonym Królestwie, Belgii i Holandii. Nawiązują do estetyki i form działania radykalnej lewicy po to, by stać się bardziej popularną wśród młodszej wiekowo populacji.
		Narodowe Odrodzenie Polski (NOP) Polska narodowo radykalna i nacjonalistyczna partia polityczna. Jest częścią Międzynarodowej Trzeciej Pozycji (Terceryzm).	
		Front Rex Radykalny, ultra prawicowy ruch, który określa siebie jako antysystemowy, antykapitalistyczny, antykomunistyczny, antysyjonistyczny, antymasoński,	

		antydemokratyczny, antyrewolucyjny, antyliberalny, antykosmopolityczny i antyglobalny. Twierdzą, że chcą zmienić aktualny system polityczny.	
Symbole	Krzyż celtycki Symbol dominacji białej rasy. Jest zakazany pod groźbą kary w Niemczech i Austrii. Szeroko propagowany w innych krajach, zwłaszcza w USA.	Orzeł Biały Główny element polskiego godła, przejęty przez prawicowych ekstremistów dla swoich celów.	Remigracja Symbol używany przez Tożsamościowców, który odwołuje się do mitu konspiracyjnego (zob. Moduł 7) „Wielkiej Zmiany” zgodnie z którą rzekomo homogeniczne, europejskie populacje zostaną zastąpione przez muzułmanów.
	Znak SA (Sturmabteilung) Symbol paramilitarnego skrzydła NSDAP. Zakazany w Niemczech i Austrii.	Polska Walcząca (Fighting Poland) Symbol powstania warszawskiego podcza II wojny światowej ostatnio przewłaszczony przez grupy ekstremistów. Ocaleni z powstania warszawskiego sprzeciwiają się używaniu ich symbolu przez grupy ekstremistów, które sięją nienawiść i dyskryminację.	Zaciśnięta Pięść Białej Władzy Symbol supremacji białej rasy.
		Falanga Tak zwana Falanga, czyli ręka z mieczem, symbol ONR-u, Falanga przedwojenna, faszystowska organizacja, dzisiaj Narodowe Odrodzenie Polski. Powszechnie uznawana za neofaszystowskie zbrojne ramię Obozu Narodowo-Radykalnego. Symbol został zakazany przed Mistrzostwami Europy w	

		2008 r. przez Futbol Przeciw Rasizmowi w Europie.	
		Miecz Chrobrego – Szczerbiec Przed II wojną światową był to symbol zakazanej organizacji faszystowskiego Obozu Wielkiej Polski (OWP). Obecnie jest używany przez organizacje tj. Młodzież Wszechpolską, Obóz Narodowo-Radykalny i Ruch Narodowy, które odwołują się do przedwojennych, narodowych tradycji. Symbol został zakazany przed Mistrzostwami Europy w 2008 r. przez organizację Futbol Przeciw Rasizmowi w Europie. Jednocześnie zakazano używania symbolu falangi i toporła.	

7. JAKICH STRATEGII UŻYWAJĄ PRAWICOWI EKSTREMIŚCI?

Większość prawicowych ugrupowań ekstremistycznych strategicznie stara się wpływać na ludzi, którzy nie mają jeszcze solidnych podstaw demokratycznych (np. ludzie młodzi), aby pozyskać nowych zwolenników i zyskać znaczenie oraz poparcie w społeczeństwie. Często bardzo emocjonalny i złożony temat azylu oraz migracji jest wykorzystywany do pozyskiwania nowych zwolenników. Jednak prawicowy ekstremistyczny sposób myślenia nie zawsze jest tak oczywisty. Z tego powodu ważne jest, aby rozpoznać strategie retoryczne, którymi posługują się prawicowi ekstremiści. Pomimo że niektóre prawicowe grupy ekstremistyczne udają nieszkodliwe grupy protestacyjne, to nadal są głęboko antydemokratyczne i rozpowszechniają nieludzkie ideologie nierówności, takie jak rasizm i homofobia³¹. Poniżej przedstawiono niektóre z głównych prawicowych strategii ekstremistycznych, które pod pewnymi względami się pokrywają. Strategie są wykorzystywane zarówno online, jak i offline

³¹ *Rechtsextremismus hat viele Gesichter. Wie man Rechtsextreme im Netz erkennt – und was man gegen Hass tun kann*, Klicksafe 2017. (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/klicksafe_Materialien/Lehrer_LH_Zusatzmodule/LH_Zusatzmodul_Rechtsextremismus_klicksafe_neu.pdf) [dostęp: 21.09.2020].

w miejscach publicznych (np. na demonstracjach) oraz w życiu prywatnym (np. jako wzorce argumentacji w dyskusjach).

Proste rozwiązania złożonych problemów

Media nieustannie informują nas o problemach i wyzwaniach pojawiających się w różnych obszarach naszego złożonego życia społecznego. Często trudno jest przedstawić fakty w pełnej ich złożoności, co pozostawia wiele pytań bez odpowiedzi. Również w naszym codziennym życiu mamy do czynienia ze złożonymi wydarzeniami, zmianami i problemami, które nierzadko są trudne do zrozumienia lub rozwiązania. Problemów tych nigdy nie da się łatwo rozwiązać, ponieważ często dotyczą złożonej struktury i funkcjonowania społeczeństwa jako całości. Wykorzystują to prawicowe ugrupowania ekstremistyczne przedstawiające proste rozwiązania złożonych problemów, by w ten sposób zyskać większą popularność. Niestety proponowane recepty często są rasistowskie lub antysemickie³².

Kozły ofiarne

Bardzo często jako przyczynę tych problemów przedstawia się „kozły ofiarne”, np. są nimi migranci i uchodźcy, muzułmanie, Żydzi, feministki itp. Poszukiwanie kozłów ofiarnych to mechanizm, który pojawia się w przypadku różnych **ideologii nierówności**, o których jest mowa w kolejnych modułach.

Zaangażowanie w emocjonujące tematy

Prawicowi ekstremiści często angażują się w bardzo emocjonujące kwestie, początkowo nie ujawniając swoich poglądów, a dopiero później pokazują swoje prawdziwe nastawienie. Jednym z głównych tematów kampanii prawicowych ekstremistycznych jest zaangażowanie w walkę z wykorzystaniem dzieci. Ze względu na okrucieństwo zbrodni wiele osób żąda surowych kar wobec sprawców, a tym samym przypadkowo zgadza się z prawicowymi ekstremistami, którzy często są administratorami różnych grup w mediach społecznościowych, np. na *Facebooku* czy *Telegramie*. Coraz częściej prawicowy sposób myślenia ekstremistów ujawnia się, gdy na przykład tylko osobom z pochodzeniem migracyjnym przypisuje się molestowanie dzieci³³. Innymi zapożyczonymi tematami mogą być: ochrona zwierząt, ochrona środowiska i prawa kobiet. Niezwykle ważne jest zrozumienie, że prawicowi ekstremiści jedynie wykorzystują te tematy do swojej propagandy, zdobywają dzięki temu nowych zwolenników i wnikają w społeczeństwo. Nie przedstawiają konstruktywnych propozycji rozwiązania podejmowanych problemów.

Ćwiczenie: Przykłady „zapożyczania” symboli oraz ideologii

W tabeli przedstawionej na stronach od 8-12 wybierz swój kraj. Możesz też skorzystać z aplikacji w twoim języku. Sprawdź, jakie tematy przejęły te grupy (np. zmiany klimatyczne, polityka rodzinna). Poszukaj przykładów, plakatów, haseł itp.

Spamowanie

Spamowanie to szeroko zakrojone udostępnianie nieistotnych treści online w grupach, na forach i za pośrednictwem prywatnych wiadomości. Prawicowi ekstremiści z kilku powodów celowo *spamują*

³² *Zwischen Propaganda und Mimikry. Neonazi-Strategien in Sozialen Netzwerken*, s. 18, Amadeu Antonio Stiftung 2011. (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/Themen/Problematische_Inhalte/Rechtsextremismus/Netz_gegen_Nazis2.0_Internet.pdf) [dostęp: 21.09.2020].

³³ *Zwischen...*, op.cit., s. 24-25.

media społecznościowe swoją propagandą. Po pierwsze, spamowanie umożliwia masową dystrybucję prawicowych ekstremistycznych treści i pomysłów. Po drugie, zostają zakłócone nie tylko dyskusje, ale też wysiłki osób i organizacji skupionych na wzmacnianiu społeczeństwa obywatelskiego oraz prowadzeniu demokratycznego, pełnego szacunku dyskursu. Po trzecie, spamowanie służy do zniechęcania i zastraszania zaangażowanych osób i organizacji³⁴. Jest to zatem skuteczna i stosunkowo prosta metoda szerokiego rozpowszechniania prawicowych poglądów ekstremistycznych, a w konsekwencji przesunięcia społecznego dyskursu w prawo. W mediach społecznościowych algorytmy wspierają rozpowszechnianie tych wiadomości, ponieważ algorytm rozpoznaje, że istnieje wiele wiadomości i interakcji wokół określonych tematów, dlatego umieszcza je wyżej w kanałach informacyjnych wielu użytkowników. Ponadto, sprawia, że prawicowe grupy ekstremistyczne oraz ich programy wydają się większe i bardziej wpływowe, niż są w rzeczywistości. Badania pokazują również niepokojące zjawisko polegające na tym, że dyskursy szeroko rozpowszechnione wypierają inne³⁵. Tak więc, kiedy prawicowym grupom ekstremistycznym udaje się zdominować dyskurs swoim programem, dyskurs zmienia się jako całość. Na przykład na dyskurs publiczny na temat imigracji i azylu duży wpływ miały agendy prawicowe (ekstremistyczne). Powoduje to, że w dyskursie dominuje polemika i strach, a konstruktywne rozwiązania nie są już dyskutowane. Taką strategię można również nazwać strategią ekspansji retorycznej. Więcej o niektórych strategiach dominacji i zmianach dyskursu publicznego można dowiedzieć się (głównie w mediach społecznościowych) w **Module 7**, w którym omówiony został prawicowy ekstremizm, mowa nienawiści, *fake newsy* i teorie spiskowe.

„My i Oni” oraz „Inni” – ideologie nierówności

Strategia „My i Oni” została już wcześniej wspomniana w tym module jako kluczowy ideologiczny czynnik prawicowego ekstremizmu. Podobnie jak strategia „Proste rozwiązania złożonych problemów”, jest przejawem ideologii nierówności

Prawicowe grupy ekstremistów mają tendencję do postrzegania świata w barwach czarno-białych. Ktoś jest za lub przeciw czemuś, żadne niuanse ani alternatywy nie są akceptowane. To mechanizm, który ma uprościć życie, ułatwić znalezienie odpowiedzi na zagadnienia polityczne i społeczne oraz wytworzyć silne poczucie przynależności do pewnej, jasno określonej grupy. Dlatego silne poczucie przynależności do „swoich” – „my”, „wybranej i ekskluzywnej grupy dobrych osób”, które mają pewne specyficzne cechy fizyczne, język, religię, kulturę i opinie itp., jest retoryką charakterystyczną dla prawicowych ekstremistów. W tym postrzeganiu świata naród rozumiany jest jako zbiór homogenicznych jednostek. Każdy, kto nie odpowiada temu obrazowi ze względu na religię, kolor skóry, kulturę itp., nie może być częścią „my”, niezależnie od tego, czy i jak długo mieszka w tym samym kraju oraz bez względu na to, czy w tym kraju się urodził. Dlatego „inni” lub „obcy” są zawsze podporządkowani tym, którzy stanowią grupę „my”. (zob. **Moduł 7**).

Ten pogląd jest bardzo problematyczny i trudny do utrzymania, ponieważ nawet ludzie, którzy są przypisani do „my”, są bardzo zróżnicowani i niejednorodni. Nie ma czegoś takiego jak „wola narodu”,

³⁴ *Zwischen...op cit.*, s. 19-20.

³⁵ R. Wodak, *Protecting borders and the people: the politics of exclusion*, [w:] *The politics of fear*, s. 47, 55 City Road, London: SAGE Publications Ltd. 2015.

ponieważ społeczeństwo składa się z bardzo różnych osób o bardzo różnorodnych poglądach, doświadczeniach życiowych, potrzebach, zainteresowaniach itp. Przy tej kategoryzacji „inni” są często przedstawiani jako zagrożenie lub ciężar, z którym „my” jest konfrontowane. Poczucie zagrożenia wywołuje strach i nienawiść wobec mniejszości. Systematyczne i ciągłe wskazywanie, że jakaś grupa ludzi przynależy do „innych” tylko dlatego, że wydaje się nie pasować do „my”, nieuchronnie prowadzi do dyskryminacji i dewaluacji tej grupy.

Historycznie ta „inność”, która pociąga za sobą dehumanizację języka, była pierwszym krokiem do zachowań agresywnych. Druga grupa jest skonstruowana jako nierówna grupie „my”, dlatego nie zasługuje na takie samo traktowanie. Często „innych” porównuje się nawet do chorób lub zwierząt, co uzasadnia dyskryminację, a nawet przemoc wobec tych grup. Ponadto, teorie spiskowe są wykorzystywane do dalszego utrwalania polaryzacji pomiędzy grupami „my” i „inni”.

Retoryka antyestablishmentowa zwana także antysystemową

Prawicowi ekstremiści również często posługują się retoryką antysystemową. Celem jest zdystansowanie się do partii ugruntowanych w systemie politycznym, które często nazywane są „starymi partiami” i zdobycie głosów ludzi, którzy są rozczarowani tymi partiami. Prawicowi ekstremiści przedstawiają się jako „prawdziwi demokraci”, którzy stają w obronie „przeciętnego człowieka z ulicy” i walczą przeciwko skorumpowanej „elicie politycznej”, która jest niezdolna do działania oraz nieuczciwa. Popularnymi celami ataków jest system Unii Europejskiej, opisywany jako elitarny i skorumpowany oraz media, które rozpowszechniają *fake newsy* (zob. Moduł 7). Retoryka jest często agresywna, polemiczna, a także bardzo niejasna. Jak już wcześniej wspomniano, często w tym kontekście pojawia się apel o bardziej bezpośrednią demokrację, która byłaby prawdziwym wyrażeniem „woli narodu”³⁶. Inne procedury demokratyczne i prawa mniejszości często są pomijane i dewaluowane.

Ćwiczenie: To jest *fake news*!

Którzy politycy Twoim zdaniem, często używają terminu „fałszywe wiadomości” (*fake newsy*), gdy mówią o dziennikarzach lub ogólnie o mediach?

Jak myślisz, jakie motywy nimi kierują?

Dlaczego *fake newsy* są zagrożeniem dla demokratycznego społeczeństwa?

Prawicowy ekstremizm w nowym formacie

Wiele prawicowych grup ekstremistycznych próbuje zrzucić z siebie wizerunek „tych żyjących przeszłością” i skoncentrować się na obecności w środkach przekazu Internet (Tożsamościowy czy

³⁶ *Heute schon gehetzt? Rechtspopulismus erkennen – verstehen – begegnen. Ein Handbuch für die Jugend(sozial)arbeit*, Kreisjugendring München-Land 2019, s. 41-42 (<https://kjr-ml.de/wp-content/uploads/2020/02/Handbuch-Rechtspopulismus-erkennen-verstehen-begegnen.pdf>) [dostęp: 23.09.2020].

Autonomiczni Nacjonalści). Dzielą się bezpiecznymi materiałami publicystycznymi, które są łączone z radykalnymi propozycjami. Ekstremistyczna zawartość publicystyczna jest tylko o jedno kliknięcie.

W celu przypodobania się młodszej grupie społecznej prawicowe grupy ekstremistyczne korzystają z obecności w sieci, uwagę swoją kierują na młodszych użytkowników mediów społecznościowych. Dlatego stosowane są *memy*, *gify*, *hashtagi* oraz tematy przykuwające uwagę młodszej widowni. Niektóre grupy wykorzystują zagadnienia ochrony środowiska, zdrowego trybu życia i sportu jako narzędzi dotarcia do młodych ludzi³⁷.

Opisane powyżej strategie przedstawiają ograniczony wybór strategii, których prawicowo ekstremistyczne grupy używają do uzyskania poparcia. Niektóre z nich można określić jako metody populistyczne (np. proste rozwiązania złożonych problemów, „my” i „inni”, retoryka antyrządowa). Populizm prawicowy jest często przedstawiany jako mniej drastyczna forma prawicowego ekstremizmu. Partię polityczną można określić jako „sprawiedliwą”, prawicowo-populistyczną, gdy jej zwolennicy nie podlegają do nienawiści i przemocy. W rzeczywistości gotowość do użycia przemocy jest często określana jako kluczowa różnica między prawicowymi populistami a prawicowymi ekstremistami. Wielu badaczy zgadza się jednak, że istnieje sporo podobieństw między tymi dwoma zjawiskami i że ich punkty widzenia w rzeczywistości się pokrywają³⁸. Partie polityczne opisywane jako prawicowo-populistyczne często mają szerokie powiązania z prawicowo-ekstremistyczną sceną polityczną.

Innym ważnym aspektem w kwestii prawicowo-ekstremistycznych strategii jest fakt, że są one coraz bardziej stosowane wśród społeczeństwa. Jeśli chodzi o prawicowy populizm i ekstremizm to przenoszą one dyskurs polityczny „na prawicę” i w związku z tym „siły środkowe” przejmują ten sposób narracji. W tej argumentacji powtarzana jest narracja o „neutralnym” środku, zgodnie z którą ekstremistyczny sposób myślenia znajduje się na obrzeżach społeczeństwa. Ideologie nierówności, takie jak rasizm, są głęboko zakorzenione w społeczeństwach, w których żyjemy. Dlatego plany działania prawicowych ekstremistów nie osadzają ideologii nierówności w centrum społecznym, raczej budują swoją pozycję wzmacniając istniejące warunki. Prawicowego ekstremizmu nie da się zrozumieć, zwalczyć i przezwyciężyć bez skupienia się na postawach i poglądach tak zwanego „środku” społeczeństwa i całego systemu, w którym żyjemy³⁹.

Informacje na temat: jak zwalczać prawicowy ekstremizm i jakich strategii w tym celu używać, zostały zawarte w **Module 8** tej publikacji.

³⁷ *Rechtsextremismus hat viele Gesichter. Wie man Rechtsextreme im Netz erkennt – und was man gegen Hass tun kann*, Klicksafe 2017, s. 38. (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/klicksafe_Materialien/Lehrer_LH_Zusatzmodule/LH_Zusatzmodul_Rechtsextremismus_klicksafe_neu.pdf) [dostęp: 21.09.2020].

³⁸ *Rechtsextremismus hat viele Gesichter*, *op.cit.*, s. 14.

³⁹ W. Holzer, *op.cit.*, s. 80-84; 94-96.

8. DLACZEGO PRAWICOWY EKSTREMIZM JEST NIEBEZPIECZNY DLA DEMOKRACJI?

Ćwiczenie: Eksperyment

Pomyśl o podstawowych cechach demokracji, w której żyjemy: liberalizm, pluralizm i ochrona praw człowieka. Zbadaj prawa człowieka zapisane w konstytucji swojego kraju. To są fundamentalne prawa człowieka.

Teraz wyobraź sobie, że prawicowe grupy ekstremistyczne były w stanie wdrożyć niektóre ze swoich pomysłów w życie społeczne. Co by się zmieniło? Jakie aspekty prawa wraz z prawami człowieka zostałyby naruszone? Jak różniłoby się takie życie od naszego obecnego? Kto miałby miejsce w społeczeństwie, a kto nie?

Napisz krótki tekst na ten temat.

Demokracje w których żyjemy, ukształtowane są przez liberalne i pluralistyczne idee. To znaczy, że te demokracje muszą zapewnić wolne wybory, podział władzy, poszanowanie zasad prawa, jak również prawa i swobody obywatelskie gwarantujące równe traktowanie wszystkich ludzi przy jednoczesnym uznaniu różnorodności życia społecznego. Dotyczy to również ochrony praw mniejszości. Pierwotnym fundamentem demokracji, w której żyjemy, jest wiara w równość wszystkich ludzi wobec siebie.

Prawicowy ekstremizm podważa wszystkie te idee i zasady. Działania prawicowego ekstremizmu mają na celu wyeliminowanie liberalnych i pluralistycznych podwalin pod demokratyczne, współczesne społeczeństwo. Demokratyczne zasady mają być zastąpione przez państwo autorytarne na czele z mocnym liderem i słabym parlamentem. Prawicowi ekstremiści żądają wprowadzenia „woli ludu”, ale docelowo chcą wyeliminować i osłabić rolę parlamentu jako reprezentanta zwykłego obywatela. Koncepcja kto należy do pojęcia „ludu”, jest bardzo wąska i odnosi się tylko i wyłącznie do etnicznie czystej wspólnoty narodowej.

Ponadto, programy prawicowych ekstremistów odrzucają ideę, że wszyscy ludzie są równi. Propagowana jest wiara w fundamentalną i „naturalną” nierówność społeczną. Z różnych względów „słabe jednostki społeczeństwa” takie jak przewlekłe chorzy ludzie, są uważane jako zagrożenie dla skądinąd, „czystej” etnicznie części narodu. Co więcej, ochrona mniejszości ma być stopniowo osłabiana, by w konsekwencji zostać zlikwidowana. Wraz z uzyskaniem większej władzy przez środowiska ekstremistycznej prawicy, środowiska społeczne, które nie „pasują” do propagowanego modelu wspólnoty narodowej, takie jak społeczność żydowska, muzułmańska i nieheteroseksualna będą musiały obawiać się o swoje podstawowe prawa. Programy ekstremistycznej prawicy mają na celu podważenie stanu konstytucyjnego, w którym żyjemy i dążą do zniesienia liberalnej oraz pluralistycznej demokracji. Zagrożona staje się wolność słowa i środków przekazu oraz prawa człowieka i ludzka godność. Kiedy w ten sposób prawicowi ekstremiści dojdą do władzy i z sukcesem wprowadzą swoje zasady, prawa każdej osoby żyjącej w takim społeczeństwie będą zagrożone.

Ćwiczenie: Analiza komentarzy

Sprawdź komentarze zamieszczone w sekcji komentarzy wideo pochodzących od kluczowych postaci grup prawicowo ekstremistycznych.

Jakiej strategii używają? Czy są grupy społeczne specjalnie wymienione? Jeśli tak, jakie stoją za tym uprzedzenia?

Pomyśl, jak zareagowałbyś na takie komentarze w Internecie? Jakie masz opinie?

9. PRZYDATNE ĆWICZENIA W NAUCZANIU O PRAWICOWYM EKSTREMIZMIE

1. Uczniowie tworzą 4-osobowe grupy. Każda grupa otrzymuje kartkę papieru. Następnie dzielą kartkę na 4 równe części, a w rogu każdej kartki piszą słowa:

- ksenofobia
- rasizm
- prawicowy ekstremizm
- naród/ludzie

Każdy uczeń otrzymuje jedno z czterech słów i pisze wszelkie jakie zna związki oraz skojarzenia z danym pojęciem. Kluczowe pytania: Co dane pojęcie oznacza? Jakie doświadczenie w związku z nim posiadasz?

Po kilku minutach uczniowie przekazują sobie kartki. Teraz każdy ma nowe słowo i pisze swoje skojarzenia. Mogą się one odnosić do tego, co napisała poprzednia osoba na dany temat. Przesuwamy dalej kartki aż do momentu, w którym wszyscy biorący udział w grze i wypowiedzą się na temat wszystkich czterech słów.

Następnie grupa ocenia jakie podobieństwa i różnice wystąpiły w opisach poszczególnych słów.

2. Uczennice i uczniowie czytają tekst rozdziału i na pojedynczych kartkach piszą trzy słowa, których nie rozumieją lub które uważają za bardzo ważne. W międzyczasie nauczycielka lub nauczyciel układają obok siebie na podłodze 26 kartek z literami alfabetu. Uczniowie kładą na podłodze terminy odpowiadające odpowiedniej literze początkowej. Teraz wszyscy wspólnie dyskutują, co oznaczają te słowa oraz dlaczego wybrane terminy zostały wybrane jako słowa kluczowe.

3. Nauczycielka lub nauczyciel przekazują informacje na temat prawicowych grup ekstremistycznych i ich antydemokratycznych tendencji. Uczennice i uczniowie piszą wywiad z „demokracją” jako partnerem do rozmowy. Możliwe pytania to: Reprezentując demokrację, co jest dla ciebie szczególnie ważne? Jakie są wymagania, aby żyć? Kim są twoi najwięksi wrogowie? Czego życzysz sobie w przyszłości? Czy czujesz się dobrze w swoim kraju?

4. Nauczyciel pisze na tablicy prawicowe ekstremistyczne oświadczenie. Uczennice i uczniowie zastanawiają się, jak zareagowałiby, gdyby zobaczyli takie wypowiedzi w Internecie. Zapisują swoje

odpowiedzi na tablicy. Nauczycielka lub nauczyciel mogą również odpowiedzieć pisemnie. Wspólnie z uczniami zastanawiają się nad obawami, uprzedzeniami, postawami i strategiami.

Pytania do samooceny

- Jak ten rozdział może pomóc mi w pracy w środowisku szkolnym?
- Na co trzeba zwrócić uwagę w klasie?
- Które zagadnienia są szczególnie „wrażliwe”?

10. GDZIE SZUKAĆ INFORMACJI? ORGANIZACJE POZARZĄDOWE I INNE INSTYTUCJE

Austria

- ZARA: Initiative that offers anti-racism trainings (<https://www.zara.or.at/de>)
- Beratungsstelle Extremismus (<https://www.beratungsstelleextremismus.at/>)
- Mauthausen Komitee Österreich (<https://www.mkoe.at/ueber-uns/mauthausen-komitee-oesterreich>)
- Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (<https://www.doew.at/erken-nen/rechtsextremismus>)

Niemcy

- Mobile Beratung gegen Rechtsextremismus (<https://www.bundesverband-mobile-beratung.de/>)
- ARUG-ZDB (Arbeitsstelle Rechtsextremismus und Gewalt & Zentrum Demokratische Bildung) (<https://www.arug-zdb.de/home/>)
- IDA (Informations- und Dokumentationszentrum für Antirassismusbearbeitung) (<https://www.idaev.de/startseite>)
- Aktion Courage e.V. (<https://www.aktioncourage.org/startseite/>)

Chorwacja

- Centar za LGBT ravnopravnost/ Centre for LGBT equality (Queer Zagreb, Zagreb Pride i LORI www.ravnopravnost.hr)
- Udruga GONG <https://www.gong.hr/hr/o-gong-u/edukacijski-centar/>
- <https://www.dostajemrnje.org/>
- Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske/ Alliance of Anti-Fascist Fighters and Anti-Fascists of the Republic of Croatia (<https://www.facebook.com/saba.hrvatska/>)

Polska

- Nigdy Więcej Association (<https://www.nigdywiecej.org/de/>)

- Instytut Bezpieczeństwa Społecznego (<https://www.fundacjaibs.pl/>)
- Ośrodek Monitorowania Zachowań Rasistowskich i Ksenofobicznych (<https://omzrik.pl/>)

11. LITERATURA

Bailer-Galanda B., Neugebauer W., *Incorrigibly Right. Right-Wing Extremists, „Revisionists” and Anti-Semites in Austrian Politics Today*, Stiftung Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes / Anti-Defamation League, Vienna-New York 1996.

(https://www.doew.at/cms/download/2288n/1_bailer_neugebauer_right_wing_extremism.pdf) [dostęp: 13.08.2020].

Bötticher A., *Towards Academic Consensus Definitions of Radicalism and Extremism*, [w:] „Perspectives on Terrorism”, Vol. 11, Nr 4, August 2017.

(https://www.jstor.org/stable/26297896?seq=1#metadata_info_tab_contents) [dostęp: 13.08.2020].

Carter E., *Right-wing extremism/radicalism: reconstructing the concept*, [w:] „Journal of Political Ideologies”, Vol. 23, Nr 2, 2018.

(<https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/13569317.2018.1451227>) [dostęp: 13.08.2020].

Foitzik A., Hezel L., *Diskriminierungskritische Schule. Einführung in theoretische Grundlagen*, BELTZ 2018.

Fredrickson G.M., *Racism: A Short History*, Revised Edition, Princeton Classics 2015.

Fremdenfeindlichkeit? Nein Rassismus, „Belltower News” 01.01.2015. (<https://www.belltower.news/fremdenfeindlichkeit-nein-rassismus-39822/>) [dostęp: 17.09.2020].

Gabriel O.W., *Rechtsextreme Einstellungen in Europa: Struktur, Entwicklung und Verhaltensimplikationen*, Westdt. Verlag 1996.

Heute schon gehetzt? Rechtspopulismus erkennen – verstehen – begegnen. Ein Handbuch für die Jugend(sozial)arbeit, Kreisjugendring München-Land 2019. (<https://kjr-ml.de/wp-content/uploads/2020/02/Handbuch-Rechtspopulismus-erkennen-verstehen-begegnen.pdf>) [dostęp: 23.09.2020].

Holzer W., *Rechtsextremismus – Konturen, Definitionsmerkmale und Erklärungsansätze*, [w:] *Handbuch des österreichischen Rechtsextremismus*, 1993.

Mudde C., *Right-wing extremism analyzed: a comparative analysis of the ideologies of three alleged right-wing extremist parties* (NPD, NDP, CP’86), „European Journal of Political Research”, 27(2), 1995.

Peham A., *Rechtsextremismus als politische und pädagogische Herausforderung*.

(https://www.doew.at/cms/download/5gm50/peham_rechtsextremismus_paedagogik.pdf) [dostęp: 16.09.2020].

Pläne der Bundesregierung – Grundgesetz: Begriff Rasse wird gestrichen, ZDF 2020.

Quent M., Schulz P., *Rechtsextremismus in lokalen Kontexten. Vier vergleichende Fallstudien*, Springer VS 2015.

Rechte Schwestern ganz vorn, „Der Tagesspiegel“, 28.02.2018. (<https://www.tagesspiegel.de/themen/agenda/frauen-bei-der-identitaeren-bewegung-rechte-schwestern-ganz-vorn/21005940.html>) [dostęp: 18.09.2020].

Rechtsextremismus hat viele Gesichter. Wie man Rechtsextreme im Netz erkennt – und was man gegen Hass tun kann, Klicksafe 2017. (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/klicksafe_Materialien/Lehrer_LH_Zusatzmodule/LH_Zusatzmodul_Rechtsextremismus_klicksafe_neu.pdf) [dostęp: 21.09.2020].

Schedler J., Achour S., Elverich G., Jordan A., *Rechtsextremismus in Schule, Unterricht und Lehrkräftebildung*, Springer VS 2019.

Scheuner U., *Nationalstaatsprinzip und Staatenordnung seit dem Beginn des 19. Jahrhunderts*, [w:] Schieder T., *Staatsgründungen und Nationalitätsprinzip*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag 1974.

Social Darwinism, Encyclopaedia Britannica 2008. (<https://www.britannica.com/topic/social-Darwinism>) [dostęp: 16.09.2020].

Staud T., Radke J., *Turnschuhe statt Springerstiefel*, BPB 25.07.2013. (<https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/165545/turnschuhe-statt-springerstiefel>) [dostęp: 18.09.2020].

von Beyme K., *Right-wing extremism in Post-war Europe*, 1988. (<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/01402388808424678>) [dostęp: 06.01.2022].

Was ist Rechtsradikalismus, „Belltower News“ 09.04.2008 (<https://www.belltower.news/was-ist-rechtsradikalismus-51030/>) [dostęp: 17.09.2020].

Wittin V., *Rassismusdebatte. Kontroverse um den Begriff „Rasse“ im Grundgesetz*, Deutsche Welle 12.06.2020. (<https://www.dw.com/de/kontroverse-um-den-begriff-rasse-im-grundgesetz/a-53784397>) [dostęp: 23.09.2020].

Wodak R., *Protecting borders and the people: the politics of exclusion*, [w:] *The politics of fear*, 55 City Road, London: SAGE Publications Ltd. 2015.

Zick A., Küpper B., Hövermann A., *Intolerance, Prejudice and Discrimination*, A European Report 2011. (<http://library.fes.de/pdf-files/do/07908-20110311.pdf>) [dostęp: 17.09.2020].

Zick A., Küpper B., *Prejudice and Group-Focused Enmity*, The EWC Statement Series, 2013.

Zwischen Propaganda und Mimikry. Neonazi-Strategien in Sozialen Netzwerken, Amadeu Antonio Stiftung 2011. (https://www.klicksafe.de/fileadmin/media/documents/pdf/Themen/Problematische_Inhalte/Rechtsextremismus/Netz_gegen_Nazis2.0_Internet.pdf) [dostęp: 21.09.2020].

12. LITERATURA UZUPEŁNIAJĄCA

Austria i Niemcy:

Adorno T.W., et al., *Bemerkungen zu «The Authoritarian Personality» und weitere Texte*, Suhrkamp 2019.

Bailer-Galanda B., Neugebauer W., *Incorrigibly Right. Right-Wing Extremists, „Revisionists” and Anti-Semites in Austrian Politics Today*, Stiftung Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes / Anti-Defamation League, Vienna-New York 1996.

(https://www.doew.at/cms/download/2288n/1_bailer_neugebauer_right_wing_extremism.pdf) [dostęp: 13.08.2020].

Bailer-Galanda B., *Zum Begriff des Rechtsextremismus*, Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (<https://www.doew.at/erkennen/rechtsextremismus/rechtsextreme-organisationen/zum-begriff-des-rechtsextremismus>) [dostęp: 06.01.2022].

Borstel D., *Wann beginnt eigentlich Rechtsextremismus?*, „Belltower News”, 08.04.2009 (<https://www.belltower.news/wann-beginnt-eigentlich-rechtsextremismus-30656/>) [dostęp: 06.01.2022].

Der Nazis neue Töne. Neuere Entwicklungen im österreichischen Rechtsrock. (<https://forschungsgruppefipu.wordpress.com/2018/01/13/der-nazis-neue-toene-neuere-entwicklungen-im-oesterreichischen-rechtsrock/>) [dostęp: 06.01.2022].

Fischer S., *Rechtsextremismus als Herausforderung für den Unterricht. Empirische Zugänge und didaktische Perspektiven*, [w:] Achour S., Schedler J., Elverich G., *Rechtsextremismus in Schule, Unterricht und Lehrkräftebildung*, Wiesbaden 2019.

Fischer S., *Rechtsextremismus – Was denken Schüler darüber? Untersuchung von Schülervorstellungen als Grundlage nachhaltiger Bildung*, Wochenschau Verlag, 2013.

Heitmeyer W., *Rechtsextremistische Orientierungen bei Jugendlichen. Empirische Ergebnisse und Erklärungsmuster einer Untersuchung zur politischen Sozialisation*, 1987.

Jaschke H.G., *Rechtsextremismus und Fremdenfeindlichkeit. Begriffe, Positionen, Praxisfelder*, Westdeutscher Verlag GmbH, Wiesbaden, 2001.

Voigt J., Sturzbecher D., *Entwicklung von Gewalt und Rechtsextremismus bei brandenburgischen Jugendlichen und Folgerungen für eine nachhaltige Kriminalprävention*, [w:] Schubarth W., *Nachhaltige Prävention von Kriminalität, Gewalt und Rechtsextremismus Beiträge aus Wissenschaft und Praxis*, 2014.

Chorwacja:

Velički D., *Globalizacija i međunarodna povezanost desnih ekstremista/ Globalization and the International Network of Right-wing Extremists*, Polemos, časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira, Vol. XVI, Nr 31, 2013 (<https://hrcak.srce.hr/112876>) [dostęp: 06.01.2022].

Velički D., *Desni ekstremizam, radikalizam i zapadnoeuropska Nova desnica/ Right-wing Extremism, Radicalism and the West European New Right*, Politička misao, časopis za politologiju, Vol. 47, Nr 2, 2010 (https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=94356) [dostęp: 06.01.2022].

Vukobratović N., Šimunković M., *Desni ekstremizam, Savez antifašističkih boraca i antifašista Republike Hrvatske, Alerta – Centar za praćenje desnog ekstremizma i protudemokratskih tendencija*; 2012.

Polska:

Adorno T.W., *Nowy prawicowy radykalizm*, Znak, 2020.

Adorno T.W., Frenkel-Brunswick E., Levinson D.J., Sanford R.N., *Osobowość autorytarna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2010.

Kasprowicz D., *Populistyczna radykalna prawica jako obszar badawczy*, Instytut Dziennikarstwa, Mediów i Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, 2017.
(<https://media.uj.edu.pl/documents/1384650/134373778/Kasprowicz-Dominika-Radykalna-prawica-jako-obszar-badawczy.pdf/2d49865e-e982-4c31-8236-83fb7d09c27c>) [dostęp: 12.01.2021].

Krzywiec G., *Wokół genezy polskiego nacjonalizmu integralnego. Przypadek Romana Dmowskiego*, [w:] Roczniki dziejów społecznych i gospodarczych, Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, tom LXVII, Warszawa 2007 (http://rdsg-ihpan.edu.pl/images/RDSG_pdfy/2007_67/RDSG_2007_03-Krzywiec.pdf) [dostęp: 29.12.2020].

Le Bon G., *Psychologia tłumu*, PWN, Warszawa, 1994.

Lubiewski S., Pływaczewski W., (red.) *Współczesne ekstremizmy. Geneza, przejawy, przeciwdziałanie*, Katedra Kryminologii i Polityki Kryminalnej, Wydział Prawa i Administracji, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, 2013.

Marszałek W., *Nazi muzyka PL Export-Import*, „Nigdy Więcej” Nr 21, Wiosna-Lato 2014.

Momro J., *Prawica jako symptom* (<https://www.dwutygodnik.com/artukul/8865-prawica-jako-symp-tom.html>) [dostęp: 22.01.2021].

Plessner H., *Granice wspólnoty. Krytyka radykalizmu społecznego*, Oficyna Naukowa, Warszawa, 2008.

Prawicowy ekstremizm na poziomie lokalnym – Jak mu przeciwdziałać? Europejski Instytut Demokracji oraz Fundacja im.Friedricha Eberta – Przedstawicielstwo w Polsce, Wrocław 2014.

Rakusa-Suszczewski M., *Trzy nurty badania radykalizmu społecznego*, Zoon Politikon 7, 2016.
(https://www.civitas.edu.pl/wp-content/uploads/2015/03/Zoon_Politikon_07_2016_013_033.pdf) [dostęp: 22.01.2021].

Wytyczne dla delegatów meczowych PZPN, Polski Związek Piłki Nożnej. (<http://www.pzpn.pl/federacja/dokumenty>) [dostęp: 06.12.2020].